

Youth's desire to learn: The pedagogies of platformised learning communities

Het verlangen van jongeren om te leren:

De pedagogieën van geplatformiseerde leergemeenschappen

door

Zowi Vermeire

Promotoren:

Prof. dr. M.J. de Haan
Prof. dr. J. Sefton-Green

Beoordelingscommissie:

Prof. dr. J.F.T.M. van Dijck
Prof. dr. L. Kester
Prof. dr. J.W.F. van Tartwijk
Prof. dr. M.L.L. Volman
Prof. dr. M. de Winter

Dit proefschrift werd (mede) mogelijk gemaakt met financiële steun van het [Haagsche Genootschap](#) en haar partners.

Lekensamenvatting

Jongeren krijgen online mogelijkheden om hun leren op andere manieren vorm te geven in vergelijking met hoe dat traditioneel op school gebeurt. In dit proefschrift is Zowi Vermeire geïnteresseerd in deze alternatieve leervormen die jongeren op sociale media platformen creëren, omdat deze misschien het onderwijs kunnen uitdagen om ideeën over 'goed' leren te ondervragen. Om deze alternatieve leervormen te onderzoeken, deed Vermeire een etnografie van zes leergemeenschappen op YouTube, Twitch en TikTok, waaronder ook diepte-interviews met gemeenschapsleden. Vermeire concludeerde dat jongeren erin slagen online hun leren zelf vorm te geven, waarbij ze zich verzetten en gebruik maken van de pedagogische mogelijkheden en beperkingen van sociale media platformen, school en online gemeenschappen. Zo omschrijven jongeren dat TikTok en YouTube hen een platform biedt om te leren over maatschappelijke onderwerpen die er voor hen toe doen op een manier die op school volgens hen ontbreekt. Daarnaast ontdekken jongeren online alternatieve carrières, waarbij ze online gemeenschappen relevanter vinden voor het opbouwen van die carrière dan school. Jongeren vinden online ook gemeenschappen en docenten die hen op persoonlijke wijze enthousiasmeren voor het leren over hun interesses. Jongeren ervaren eveneens dat sociale media platformen hun leerprocessen in de weg kunnen zitten doordat het doel van het platform anders is dan die van hen. Echter ervaren jongeren hiervan ook te leren hoe ze het platform kunnen manipuleren om hun doelen alsnog te behalen. In reactie op de soms wat dystopische perspectieven op jongeren en sociale media, hoopt Vermeire dat haar diepte studie van hoe jongeren online leren een voorbeeld kan zijn waarmee onderwijzers en beleidsmakers hun perspectieven over wat waardevol leren is uit kunnen dagen.

Uitgebreide samenvatting

Het doel van dit proefschrift is te begrijpen hoe jongeren hun leren structureren, waarderen en erkennen in leergemeenschappen op sociale media platformen. Dit doel voort uit mijn interesse voor hoe jongeren hun leren online mogelijk anders vormgeven dan in het formeel onderwijs. Voortbouwend op eerder onderzoek, dat heeft aangetoond dat er in het formeel onderwijs te weinig aandacht is voor het online leren van jongeren buiten school, richt dit proefschrift zich op een beter begrip van dit online leren. Door te onderzoeken hoe jongeren online leren, hoop ik inspirerende alternatieve vormen van leren te ontdekken. Misschien kunnen die het formeel onderwijs inspireren om kritisch te kijken naar de onderliggende aannames van hun eigen onderwijspraktijk. Door een antwoord te vinden op de vraag hoe jongeren online hun leren structureren, waarderen en erkennen, hoop ik in dit proefschrift bij te dragen aan een beter begrip van het leren van de toekomst.

Dit interdisciplinaire proefschrift borduurt voornamelijk voort op twee wetenschappelijke onderzoeksrichtingen. Allereerst vertrekt dit proefschrift vanuit bestaand onderzoek dat heeft omschreven hoe technologie een rol speelt in ideeën over welk leren ertoe doet. Dit type onderzoek heeft eerder vooral verkend hoe het zogenoemde Web 2.0 door zijn participatieve en genetwerkte technologie 'nieuwe' alternatieve mogelijkheden creëerde voor jongeren om te leren. Wetenschappers omschreven binnen deze onderzoeksrichting vaak hoe die 'nieuwe' vormen van leren het formeel onderwijs in een ander daglicht zouden plaatsen. Online krijgen jongeren bijvoorbeeld de mogelijkheid om hun netwerk uit te breiden op een manier die hun lokale omgeving overstijgt. Dit geeft hen toegang tot bronnen en experts die eerder onbereikbaar waren. Door bredere toegang tot kennis en expertise dacht men dat jongeren hun docenten zouden kunnen gaan uitdagen, ofwel de noodzaak zouden bevragen van het uit het hoofd leren van kennis. Bovendien kunnen ze makkelijker informatie maken en online delen met een potentieel groter publiek, en zo participeren in processen die eerder niet voor hen toegankelijk waren. Denk hier bijvoorbeeld aan YouTubers die op jonge leeftijd een groot publiek bereiken. Zo kan iemand online opeens zelf expert of leraar worden. De literatuur binnen deze onderzoeksrichting bespreekt dus hoe de mogelijkheden van online omgevingen, vastomlijnde ideeën over hoe je zou moeten leren uitdaagden.

De tweede wetenschappelijke onderzoeksrichting waar dit proefschrift op voortbouwt, is platform studies. In deze studies houden wetenschappers zich bezig met kritische reflecties en analyses van de impact van digitale platformen op de maatschappij, waaronder ook het onderwijs. Zo analyseren ze de aannames die educatieve platformen hebben over welk leren ertoe doet. Ze kijken bijvoorbeeld naar Google Classroom en hoe het gebruik daarvan het leren van jongeren vormt alsmede de onderwijspraktijk van docenten. De wetenschappers binnen platform studies zijn daarnaast zeer kritisch op de toenemende invloed van bedrijven als Google, Amazon en Facebook op het onderwijs en hoe zij een stempel drukken op het leren van jongeren.

Ik gebruik de twee genoemde wetenschappelijke onderzoeksrichtingen om te kijken naar het online leren van jongeren. Dit stelt mij in staat om op genuanceerde wijze te omschrijven hoe jongeren hun leren mogelijk anders vormgeven online dan op school door ook aandacht te hebben voor hoe die online omgeving gevormd wordt door platforminfrastructuren.

Dit proefschrift bestaat uit vier hoofdstukken die ik hieronder zal toelichten. In deze toelichting zal ik soms in de 'wij-vorm' spreken omdat deze hoofdstukken meerdere auteurs hebben. Elk hoofdstuk staat in dienst van het beantwoorden van de hoofdvraag: hoe structureren, waarderen en erkennen jongeren hun leren in leergemeenschappen op sociale mediaplatformen? Daarnaast beantwoorden de vier hoofdstukken tezamen de volgende deelvragen:

1. Welke pedagogieën worden door digitale platformen geïntroduceerd?
2. Gezien de dynamieken die sociale media platformen introduceren, welke 'nieuwe' modellen en concepten zijn er wellicht nodig om online leergemeenschappen te begrijpen?
3. Hoe kunnen online pedagogieën, geïnformeerd door de kritiek van jongeren op formele pedagogieën, begrepen worden als 'nieuwe' verbeeldingen van onderwijs?

Om deze vragen te beantwoorden, maak ik in al deze hoofdstukken gebruik van de data die ik heb verzameld met een digitale etnografie van zes gemeenschappen op YouTube, Twitch en TikTok; telkens twee per platform. Deze gemeenschappen heb ik onderzocht met behulp van interviews en observaties. Ik nam 37 interviews af, ongeveer zes per gemeenschap. Daarnaast heb ik de platformen en de gemeenschapsinteracties geobserveerd. Van de platformen observeerde en analyseerde ik het design, de socio-juridische documenten en de merkpagina's. Van de gemeenschapsinteracties observeerde en analyseerde ik de video's, streams, comments en chats. In totaal heb ik 22 video's en de bijbehorende comments op YouTube geobserveerd, evenals zeventig video's en bijbehorende comments op TikTok. Ik observeerde ongeveer 48 uur aan livestreams, de videostream én de chat, op Twitch.

Het eerste hoofdstuk behandelt deelvraag één door vanuit een pedagogisch perspectief naar sociale mediaplatformen te kijken. Dit hoofdstuk focust zich op de rol van platformen in het online leren van jongeren. Hierin keken we hoe deze platformen, als leeromgeving, invloed proberen uit te oefenen op het gedrag van jongeren. Hiermee konden we in latere hoofdstukken deze 'platformpedagogieën' herkennen in de uitspraken van jongeren. Om deze 'platformpedagogieën' van YouTube, Twitch en TikTok te beschrijven, hebben we een discoursanalyse uitgevoerd van hun interfaces, ofwel de watch pages van YouTube en Twitch, en de For You page van TikTok. Daarnaast hebben we hun 'missie documenten', ofwel hun servicevoorwaarden, gemeenschapsrichtlijnen, monetisatie richtlijnen en missie- en merkpagina's, geanalyseerd.

Uit onze resultaten blijkt dat platformen jongeren proberen aan te trekken door hen een podium te beloven voor hun vrije expressie (YouTube), vreugdevolle creativiteit (TikTok) en samenwerking (Twitch). Tegelijkertijd hebben we ontdekt dat deze platformen deze pedagogische doelen ook gebruiken om het leren van jongeren online te sturen, zodat het overeenkomt met hun commerciële en surveillerende doelen. Dit creëert spanningen tussen de verschillende, soms tegenstrijdige, doelen van deze platformen en hoe zij daarmee het gedrag van jongeren proberen te sturen. Door ons pedagogisch perspectief op deze platformsturing kunnen we omschrijven hoe YouTube vrijheid van meningsuiting bevordert en tegelijkertijd contentmakers beloont die zich houden aan advertentievriendelijke richtlijnen die die vrijheid kunnen beperken. Het laat zien hoe Twitch de groei van gemeenschappen meer beloont dan betekenisvolle interacties en hoe TikTok's vreugdevolle creativiteitsdoelstelling ook sturend kan werken met betrekking tot serieuzere onderwerpen.

Dit eerste hoofdstuk toont dus aan dat platformen (als leeromgeving) gebruikers enerzijds aantrekken door gebruik te maken van een pedagogisch discours gericht op bijvoorbeeld de mogelijkheid voor vrijheid van expressie en het ontwikkelen van creativiteit. En anderzijds laat het zien dat platformen ook het gedrag van jongeren proberen te vormen en disciplineren op een manier die overeenkomt met hun eigen commerciële en surveillerende doelstellingen. Met andere woorden, door vanuit een pedagogisch perspectief te kijken naar de sociaal-materiële omgeving van YouTube, Twitch en TikTok wordt een uniek beeld geschilderd van de rol die platformen proberen te spelen bij het structureren, waarderen en erkennen van het leren van jongeren.

In het tweede hoofdstuk richten we ons op deelvraag twee en onderzoeken we hoe de pedagogieën van online leergemeenschappen bestaande conceptualisaties van leergemeenschappen op de proef stellen. We zijn met name geïnteresseerd in hoe conceptualisaties van leergemeenschappen veranderen in de context van digitale platformen. Daarbij houden we rekening met de zorgen die er zijn over hoe platformen het leren van jongeren kunnen manipuleren, bijvoorbeeld door algoritmisch content voor te sorteren.

Als vertrekpunt voor het heroverwegen van eerdere conceptualisaties van leergemeenschappen gebruiken we James Paul Gee's concept van een 'affinity space'. We nemen specifiek deze conceptualisatie van een leergemeenschap omdat Gee deze heeft ontwikkeld om te kunnen beschrijven hoe oudere ideeën over leergemeenschappen niet meer goed toepasbaar zouden zijn voor het bestuderen van online leergemeenschappen. Gee introduceerde het begrip 'affinity space' omdat hij vindt dat de eerdere definities van leergemeenschappen te veel focusten op de fysieke locatie van de gemeenschap of over het bepalen van wanneer iemand lid was van de gemeenschap. Hij vindt dat de aan de gemeenschap gekoppelde locatie en lidmaatschap veel meer fluïde waren geworden in de onlinegemeenschappen van het Web 2.0. Door het Web 2.0 verschoof de focus van locatie en lidmaatschap naar de verbindingen en het netwerk. Gee trok vervolgens de toepasbaarheid van eerdere conceptualisaties van leergemeenschappen in twijfel. Hij introduceerde het begrip 'affinity space' om, in plaats van de fysieke locatie en lidmaatschap, de relaties tussen mensen rondom een bepaalde interesse centraal te stellen. Aangezien we denken dat digitale sociale media platformen opnieuw vragen oproepen over de toepasbaarheid van de conceptualisering van een leergemeenschap, stellen we in dit hoofdstuk de vraag: 'hoe kunnen we leergemeenschappen begrijpen in de huidige socio-technische context?' Om deze vraag te beantwoorden hebben we de observaties van de interacties van de gemeenschappen op de platformen geobserveerd en geanalyseerd door te kijken naar hoe zij hun leren structureren, waarderen en erkennen.

Onze resultaten laten zien dat de huidige online platformcontext de toepasbaarheid van Gee's 'affinity space' op drie manieren op de proef stelt. Ten eerste brengen platformen opnieuw een discussie op gang over de grenzen van 'affinity spaces', omdat platformen volgens jongeren controle uitoefenen over de toegang tot hun leergemeenschappen. Ten tweede dagen platformen de aard van sociale relaties en interacties van de gemeenschappen opnieuw uit; om de focus op hun gedeelde interesse te houden, moet de gemeenschap rekening houden met de verwachtingen van de platformcultuur over wat voor soort content aantrekkelijk is op het platform. Ten derde introduceert de focus van platformen op de contentmakers een meer vaste hiërarchie in de sociale structuren van leergemeenschappen door met name de aandacht op 'creators' te richten.

Om deze platformdynamieken in online leergemeenschappen te beschrijven, introduceren we de term 'platformised affinity space'. We concluderen dat om online leergemeenschappen te begrijpen, het belangrijk is om de rol van platformdynamieken te erkennen. Daarnaast is het belangrijk om te erkennen hoe jongeren deze dynamieken toe-eigenen voor hun eigen leerdoelen en zich soms ook verzetten tegen deze platformdynamieken.

Het derde hoofdstuk behandelt net als hoofdstuk twee deelvraag twee met specifiek aandacht voor de vraag hoe modellen en concepten over leraren veranderen door de dynamieken die sociale media platformen introduceren. Eerder hebben wetenschappers al gesteld dat de introductie van 'nieuwe' participatieve technologieën ons begrip van leraren zou veranderen (Jenkins, 2006; Lankshear & Knobel, 2007; Säljö, 2010). Dit hoofdstuk onderzoekt hoe de opkomst van platformen opnieuw vragen oproept over de veranderende positie en praktijk van de leraar.

We hanteren hier een brede conceptualisatie van het begrip 'leraar', in lijn met de Haan (1999), waarbij we leraren zien als leden van een gemeenschap met een asymmetrische relatie tot anderen op basis van differentiële expertise, geworteld in ervaring, leeftijd of status. We kozen voor deze brede conceptualisatie omdat in de informele, online gemeenschappen, 'leraren' niet altijd zo genoemd worden.

We hebben vervolgens geanalyseerd aan welke karakteristieken en eigenschappen een 'leraar' zou moeten voldoen volgens jongeren in deze informele onlinegemeenschappen. Dit deden we zowel via interviews als observaties. Uit onze resultaten blijkt hoe leergemeenschappen zowel gebruikmaken van de platformkenmerken en -cultuur van YouTube, Twitch en TikTok over wie (niet) 'leraar' kan zijn en wat leraren typeert, als deze uitdagen en manipuleren. Onze resultaten laten zien dat jongeren 'leraren' erkennen op manieren die voortkomen uit de platformen, ideeën over veranderende docentposities uit Web 2.0 literatuur en de leerdoelen van hun eigen gemeenschappen. Ze waarderen bijvoorbeeld 'leraren' die een groot publiek kunnen bereiken, in lijn met de platformlogica die ervanuit gaat dat hoe groter het bereik is van bepaalde inhoud hoe beter het is. Daarnaast waarderen ze ook 'leraren' die hun persoonlijke leertrajecten delen en hun hiërarchische positie als contentmaker delen met chatters en commenters, wat resoneert met eerdere ideeën over 'leraren' uit Web 2.0 literatuur. Wij stellen dat dergelijke kenmerken van wat een 'leraar' zou moeten zijn in online leergemeenschappen een inspiratiebron kunnen zijn om de leraar in het formeel onderwijs in een ander licht te zien. De concepten en praktijken die jongeren in online leergemeenschappen ontwikkelen, kunnen bijdragen aan een breder begrip van leraren en de manieren waarop zij hun expertise kunnen delen.

In het vierde hoofdstuk behandelen we deelvraag drie door de eigen leerervaringen van jongeren in kaart te brengen en te onderzoeken hoe deze leerervaringen in onlinegemeenschappen de formele pedagogiek uitdagen. We doen dit gedeeltelijk als reactie op kritieken op het formeel onderwijs, waarin gesteld wordt dat het formeel onderwijs jongeren vervreemdt van hun eigen leerproces terwijl jongeren online omgevingen juist vrijwillig opzoeken om te leren. Ons doel in dit hoofdstuk is om te omschrijven hoe jongeren reflecteren op hun leren in online leergemeenschappen, en hoe deze reflecties zich verhouden tot hun observaties van het formeel onderwijs. We willen daarbij kijken of deze verschillende vormen van leren leiden tot wrijving en of de 'alternatieven' die jongeren noemen voor het formeel onderwijs wellicht geïnterpreteerd kunnen worden als 'nieuwe' ideeën over wat waardevol leren is.

We analyseerden de interviews om alternatieve pedagogieën die in deze gesprekken naar voren kwamen, te identificeren. Daarnaast analyseerden we de kritieken die jongeren uitten op het formeel onderwijs. We maakten gebruik van kritische discoursanalyse om te begrijpen of, en hoe, online pedagogieën formele pedagogieën uitdagen en of, en hoe, dit kan leiden tot het ontstaan van 'nieuwe' alternatieve pedagogieën.

Uit onze resultaten blijkt dat jongeren het formeel onderwijs als controlerend ervaren. Ze ervaren prestatiedruk en voelen een mismatch tussen hun eigen ambities en wat de school van hen verwacht. Jongeren waarderen daarentegen de controle die zij online zelf hebben om hun eigen leertrajecten vorm te geven, bijvoorbeeld door hun eigen 'leraar' te kiezen. Daarnaast waarderen ze de ruimte om te experimenteren en fouten te maken in hun leerproces. Daarbij zien ze leren als een collectief proces waarbij iedereen op eigen kracht een steentje bijdraagt aan de voortgang van de gehele gemeenschap. Bovendien waarderen ze de mogelijkheid om online hun eigen maatschappelijke en professionele ambities na te streven, iets dat zij zeggen te missen in het formeel onderwijs. Hierbij maken jongeren gebruik van het brede publiek dat ze online kunnen bereiken, om een verschil te kunnen maken op onderwerpen die er voor hen toe doen, zoals klimaatverandering.

Ook creëren jongeren online alternatieve vormen van kwalificatie, die zich bijvoorbeeld richten op het testen van de actuele praktijk van beroepen waarvan de kennis zo snel verandert dat jongeren ervaren dat het formeel onderwijs achterblijft, zoals ethisch hacker. Deze mogelijkheden worden ook gefaciliteerd door de platformstructuren waarop het online leren plaatsvindt. Platformen geven jongeren bijvoorbeeld een publiek voor hun pogingen om maatschappelijke verandering teweeg te brengen of toegang tot actuele specialistische kennis om een carrière te volgen waar de school ze niet op kan voorbereiden.

Ter afsluiting van deze hoofdstukken, licht ik in de algemene discussie van dit proefschrift toe hoe ik, middels de etnografie van de zes gemeenschappen, heb kunnen beschrijven hoe jongeren in onlinegemeenschappen hun leren vormgeven in interactie met sociale mediaplatformen en het formeel onderwijs. Daarmee plaats ik dit proefschrift in een langere traditie van onderwijstheorie waarbij er gekeken wordt naar hoe leren gestructureerd, gewaardeerd en erkend wordt in interactie met 'nieuwe' technologieën en sociaalmaatschappelijke veranderingen. Ik zal hier twee inzichten samenvatten die dit onderzoek toevoegt aan deze traditie.

Allereerst voegt dit onderzoek toe hoe meerdere pedagogieën het leren van jongeren online vormgeven. Zo spelen platformen een rol in het vormgeven van hun leren door specifieke dynamieken te introduceren op basis van hun commerciële, surveillerende en normatieve doelen. Dit betekent echter niet dat platformpedagogieën het leren van jongeren volledig bepalen. Dit onderzoek laat ook zien dat jongeren zich platforminfrastructuren toe-eigenen om hun eigen leerdoelen te behalen en hun eigen online pedagogieën na te streven in hun leergemeenschappen. Daarnaast heeft het onderzoek laten zien dat 'Web 2.0 pedagogieën' ook nog steeds een rol in deze online, platform pedagogieën spelen en dat deze zich ook vormen in interactie met formele pedagogieën. Jongeren bewegen zich dus tussen verschillende pedagogieën en bijbehorende leeromgevingen, die onderhevig zijn aan de dynamiek tussen informeel en formeel leren, online en offline leren. Dit proefschrift roept dan ook op tot het benaderen van het leerproces van jongeren vanuit een holistisch perspectief, waarin leren niet alleen wordt geassocieerd met school. Hiervoor is het van belang om aandacht te hebben voor hoe meerdere actoren bepalen hoe jongeren hun leren structureren, waarderen en erkennen in de huidige socio-technische context.

Het tweede inzicht dat dit proefschrift toevoegt is dat jongeren in online omgevingen actieve deelnemers zijn in het vormgeven van hun eigen leerproces. Dit is van belang omdat in discussies over jongeren en sociale media zij vaak als passief worden afgeschilderd, zowel door sommige wetenschappers die platformen bestuderen als door populaire media. Deze studie laat zien dat jongeren in staat zijn, en ruimtes vinden om, manieren van leren vorm te geven die hun aanspreken. Dit resultaat is dan ook een belangrijk argument om jongeren de ruimte te geven hun eigen leerverlangens te verkennen en vorm te geven, wellicht niet slechts op deze commerciële platformen. Dit is dan ook niet een oproep om school af te schaffen, dat is ook niet wat jongeren zelf aangeven te willen. Het is echter wel een oproep om op school ruimte te maken voor de leerverlangens van jongeren.

Op basis van hoe jongeren hun wensen met betrekking tot online leren uitdrukken, stel ik dat er drie uitdagingen zijn voor het formeel onderwijs. Allereerst is het zaak op passende wijze ruimte te maken voor de leerwensen van jongeren binnen scholen, hoewel we ook erkennen dat niet al deze wensen op school vervuld hoeven te worden. Deze uitdaging komt voort uit hoe dit proefschrift voortbouwt op de aanbevelingen van wetenschappelijk onderzoek dat vindt dat er meer verbinding moet zijn tussen het leren dat jongeren zowel online als op school doen. Ik voeg daaraantoe dat het niet enkel zou moeten draaien om de verbinding van het online leren van stof die al erkend wordt op school, zoals geschiedenis. Er zou namelijk ook ruimte moeten zijn om te kijken naar verbinding met

de interesses van jongeren online die wellicht niet direct als 'waardevol' worden gezien voor het formeel onderwijs, zoals speedrunnen. Online leren zou niet pas erkend moeten worden binnen school wanneer het aansluit bij bestaande ideeën over welk leren ertoe doet.

Uitdaging nummer twee vraagt het formeel onderwijs voorzichtig te zijn met de ontwikkeling en implementatie van digitale platformen in het onderwijs op basis van aannames over 'wat werkt' voor jongeren op sociale mediaplatformen. Hoewel jongeren vrijwillig op sociale media hun tijd (en soms geld) besteden om te leren, zien zij die platformen ook niet als ideale leeromgevingen. Het simpelweg overnemen van de infrastructuren van deze sociale media platformen zonder aandacht voor hoe jongeren ook kritisch zijn op deze omgevingen slaat dus zo de online-ervaring van jongeren plat. De uitdaging wordt om te begrijpen hoe jongeren deze platformen gebruiken voor hun leren en wat daarbij wel en niet voor hen werkt, en om dat complexe begrip te gebruiken voor de ontwikkeling van platformen voor het onderwijs. Uitdaging nummer drie vraagt van het onderwijs om de online, niet-hiërarchische, creatieve en in de gemeenschap verankerde vormen van leren van jongeren te gebruiken als inspiratie voor nieuwe verbeeldingen van onderwijs. Los van het feit dat formeel onderwijs wellicht meer verbinding kan leggen met de online leefwereld van jongeren, kan het misschien ook pogen naar deze pedagogieën te kijken als inspiratie om de eigen pedagogie anders vorm te geven.